

ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ХІМЕСГ-ХНТУСГ

УДК 378 «1910-1930»

Москальов Б. Г.

Останній командуючий Південно-Західним фронтом в Першій світовій війні (про Д. Є. Кудря - директора ХІМЕСГ)

Данило Євменович Кудря відіграв визначну роль в політичних подіях в Україні під час національної революції та громадянської війни, радянського будівництва 1920-1930-х років. Він був послідовно членом партії есерів, боротьбистів, КП(б)У, приймав участь у революційних подіях на фронтах Першої світової війни, у політичних подіях в Україні у 1918 році, входив до складу радянського уряду України у 1919-1920 рр., працював на різних господарських посадах у 1920-1930-х роках. У грудні 1934 року був заарештований як член «Підпільної контрреволюційної боротьбистської організації». Його діяльність не залишилася поза увагою істориків. В 5 томі «Енциклопедії історії України», яка вийшла у Києві у 2008 році, є біографічна довідка про Д. Кудря, підготовлена О. С. Рубцовим.

Данило Євменович Кудря народився 9 грудня 1885 року на хуторі Березівському Полтавського повіту в багатодітній сім'ї полтавського заможного селянина, який походив із козацького роду. У січні 1904 року після нападу японського флоту на російську ескадру в Порт-Артурі почалася російсько-японська війна і на хвилі патріотичних настроїв, які охопили країну, вісімнадцятирічний Данило Кудря добровольцем пішов на фронт, став рядовим Єлецького піхотного полку. Після закінчення війни Д. Кудря продовжив військову службу, закінчив Казанське піхотне училище і підпоручиком повернувся в свій Єлецький піхотний полк. Проте у 1910 році він звільняється у запас і поступає на агрономічний факультет Київського політехнічного інституту. В цей час йому довелося багато працювати, зокрема репортером в київських газетах, для того, щоб оплатити своє навчання, старшого брата та дружини, яка закінчувала медичний факультет.

В ці роки почалася і революційна діяльність Д. Кудрі. Ще у 1908 році, знаходячись в армії, через свого товариша прапорщика Нікітіна він познайомився з полтавськими есерами і почав агітаційну роботу серед селян і солдат.

У 1914 році з початком Першої світової війни Д.Кудря був мобілізований на фронт і пройшов шлях від командира транспортного загону до командира батальйону 10-го Заамурського полку, 3-ої Заамурської прикордонної дивізії, 41 армійського корпусу, VII армії Південно-Західного фронту. В боях він виявив мужність і відвагу, за що його було нагороджено шістьма бойовими орденами: (починаючи з ордена Анни 4-ого ступеню, який кріпився до ефесу шашки, Станіслава 3-го та 2-го ступеню, Анни 3-го і 2-го ступеню та Володимира 4-ого ступеню з мечами), а також солдатським Георгієвським хрестом 4-ого ступеню (остання медаль вважалася особливо почесною для офіцерів, оскільки після Лютневої революції такі нагородження відбувалися за поданням солдатських комітетів).

Лютнева революція 1917 року кардинально змінила життя країни і бойового офіцера Д.Кудрі. Після повалення самодержавства указом Петроградської Ради від 1 березня 1917 року почалася демократизація армії. Створювалися солдатські Ради, а у фронтових частинах – виборні армійські, корпусні, дивізійні, полкові комітети. Д.Кудря як член загальноросійської партії соціалістів-революціонерів приймав активну участь в революційних подіях на Південно-Західному фронті: очолював есерівську організацію 41-го армійського корпусу, обирався головою корпусного комітету. Партія есерів, до якої належав Д.Кудря, мабуть, найвпливовіша після Лютневої революції, заявила про необхідність продовження війни, правда уже під гаслом «захисту революційної вітчизни». Вирішальну роль у військових діях на Східному фронті російське командування відводило наступу військ Південно-Західного фронту, підготовка до якого почалася ще з 1916 року. Штабс-капітан Д.Кудря добре знав настрої солдатських мас, які втомилися від війни, і, за його висловом, «хиталися» між «інтернаціоналізмом» (закликами до братання та закінчення війни) і «революційним оборонством» – офіційної лінії есерівського керівництва.

У травні 1917 року відбувся I з'їзд солдатських делегатів Південно-Західного фронту, на якому головним було питання про наступ і довіру Тимчасовому уряду.

Д. Кудрі довелося, «врешті решт», приєднатися до більшості делегатів фронтового з'їзду, які підтримали командування фронту

(ген. О. О. Брусилів) і висловили довіру Тимчасовому уряду. Наступ російської армії, який успішно почався у червні 1917 року, незабаром захлинувся, і наприкінці липня фронт, понісши значні втрати, відступив на вихідні позиції.

Невдача літнього наступу і «корніловський заколот», який стався, вплинули на політичні погляди Д. Кудрі. Він знайомиться з діячами Української Центральної Ради: у жовтні у Києві зустрічався з С. В. Петлюрою, який очолював Генеральний військовий комітет при Центральній Раді і В. К. Вінниченко – головою Генерального секретаріату, і підтримав ідею українізації військ Південно-Західного фронту. Ця політика мала на меті створення ядра майбутньої української армії.

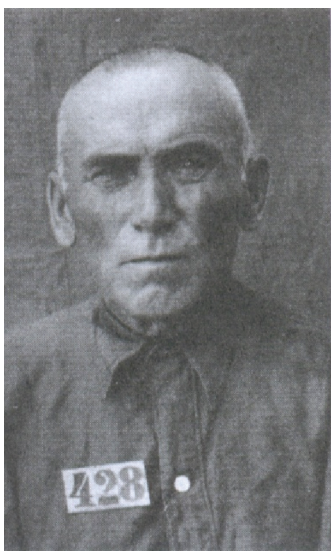
Він повернувся на фронт помічником комісара фронту, представником Центральної Ради і Генерального секретаріату. Працюючи у фронтовій раді, Д. Кудря близько зійшовся з представниками українського національного руху в армії, українськими соціал-демократами і есерами.

Восени 1917 року боротьба різноманітних політичних сил за солдатські маси різко загострилася. Вона відбувалася на фоні розкладу фронту, падіння дисципліни, масової стихійної демобілізації солдат і цілих частин. Більшовизація армійських частин посилилася після Жовтневої революції в Петрограді та проголошення у грудні в Харкові Радянської влади. У листопаді 1917 року при штабі фронту в арміях, корпусах та інших військових частинах виникли військово-революційні комітети (ВРК), які контролювалися більшовиками. Вони захопили Ставку Верховного командування у Могильові, а Верховним головнокомандуючим стає більшовик прапорщик М. В. Криленко, який раніше очолював солдатський комітет XI армії Південно-Західного фронту. Центральна Рада зробила спробу переломити ситуацію на фронті на свою користь. Ще у листопаді 1917 року Центральна Рада домовилась із старою Ставкою Верховного Головнокомандуючого про створення Українського фронту, до якого ввійшли Румунський та Південно-Західний фронти. На початку грудня 1917 року українізовані частини, вірні Центральній Раді, захопили штаб фронту у Бердичеві, заарештували більшовиків, розігнали ВРК в деяких армійських частинах.

Активну участь в цих подіях приймав Д. Кудря. Цей період в його біографії описано в нарисі полтавського історика О. Юренка, яка спиралася на свідчення Д. Кудрі, представлені в слідчій справі 1935 року. Проте ці свідчення мають суб'єктивний характер і

потребують уточнення. Особливо відносно відомостей про його обрання Головнокомандуючим Південно-Західного фронту, участь у розгромі ВРК Особої армії в Рівно, та його ролі в демобілізації Південно-Західного фронту. В довідниковій літературі, присвяченій історії першої світової війни, останнім Головнокомандуючим Південно-Західного фронту названо ген. М. Г. Володченко, який 24 листопада 1917 року здав командування фронтом у зв'язку з його фактичним захватом ВРК. У грудні 1917 року наказом нового Верховного головнокомандуючого М. В. Криленко в армії було введено виборність командного складу і більшість командуючих і командирів військових частин були переобрані. Так відбулося, наприклад, у VII армії Південно-Західного фронту, в якій служив Д. Кудря, де 3 грудня 1917 року II надзвичайний з'їзд армійських делегатів відсторонив старого командуючого ген. Я. К. Циховича і призначив на його місце співчуваючого більшовикам штабс-капітана В. К. Тріандафилова (майбутнього заступника начальника штабу робітничо-селянської червоної армії). Відносно нового Головнокомандуючого фронтом, то тут виникло двовладдя.

У Бердичеві Верховна військова Рада фронту обрала новим Головнокомандуючим фронтом Д. Кудрю. Що таке Верховна військова Рада фронту і кого вона представляла? Для відповіді на це питання необхідно повернутися у жовтень 1917 року. Тоді в українізованих частинах Південно-Західного і Румунського фронтів нараховувалося вже майже 79 тис. солдат і офіцерів (нагадаємо, що тільки Південно-Західний фронт нараховував 1685,4 тис. солдат і офіцерів). З'їзд українізованих частин фронт, який проходив 10 жовтня 1917 року, обрав Верховну військову Раду фронту, яка у грудні 1917 року після захвату петлюрівськими «куреннями» польового штабу фронту взяла на себе управління фронтом і обрала нового Головнокомандуючого. Фактично Південно-Західний фронт як єдине ціле перестав існувати. Новий Головнокомандуючий – Д. Кудря, виконуючи розпорядження Центральної Ради, продовжив українізацію армій фронту і висилку за межі України російських частин.

*Д. С. Кудря.
Фото зі слідчої
справи. Астрахань,
1950.*

Яка ж справді була реальна влада нового Головнокомандуючого? Ставка на чолі з М. В. Криленко відмовилася визнати нового Головнокомандуючого, поклавши обов'язки Головнокомандуючого на більшовика О. Ф. М'ясникова (Мясникяна), який уже очолював Західний фронт. Реальне співвідношення сил на Південно-Західному фронті з початку 1918 року засвідчив III Надзвичайний з'їзд делегатів армійських частин фронту, який відбувся у м. Рівно 30 грудня 1917 року – 1 січня 1918 року на базі штабу Особої армії. Переважна більшість делегатів підтримала більшовиків і лівих есерів. Представники національних частин, які визнавали Центральну Раду, виявилися у меншості і покинули з'їзд.

Щоб перешкодити роботі з'їзду, який повинен був обрати новий ВРК фронту і нового Головнокомандуючого, комісар Центральної Ради при штабі фронту А. Певний видав наказ 113 дивізії захопити м. Рівно. Про цей епізод в своїх свідченнях розповідає і Д. Кудря. Спираючись на них, дослідник О. Юренко в своєму біографічному нарисі писала: «Війська 41-го стрілецького корпусу під проводом

Д.Кудрі розгромили більшовицький ВРК Особої армії в Рівному і заарештували О. І. Єгорова – згодом Маршала Радянського Союзу».

Дійсно, на другий день роботи з'їзду фронту 113 дивізія несподіваним ударом оволоділа м.Рівно і заарештувала групу делегатів з'їзду. Проте уже наступного дня більшовицьким частинам вдалося вибити українські частини з міста. З'їзд продовжив роботу і обрав новий ВРК і нового Головнокомандуючого фронтом лівого есера В. С. Кіквідзе – в майбутньому радянського героя громадянської війни. Відносно полонення майбутнього маршала О. І. Єгорова, то тут, скоріше за все, сталася помилка.

Насправді полковника О. І. Єгорова ще у листопаді 1917 року було відізнано з Північного фронту в розпорядження військового відділу ВЦВК, де він у складі комісії готував документи про мобілізацію старої армії. Наприкінці грудня його було направлено у Київ для переговорів з Центральною Радою про продовольче забезпечення демобілізованих солдат, які просувалися в ешелонах через територію України. У Києві (за свідченнями його біографів) його заарештували і посадили у фортецю «Косой капонір». Його визволили наприкінці 1918 року червоні війська під час захоплення Києва. Плутанина в даному випадку відбулася, очевидно, із-за однакових прізвищ. Під час нальоту петлюрівських військ на м. Рівно, в якому приймав участь і Д. Кудря, серед заарештованих делегатів був і виборний командуючий Особою армією, співчуваючий більшовикам, генерал-лейтенант В. М. Єгорьев, в майбутньому значний радянський воєначальник.

Відносно «рідної» для Д. Кудрі VII армії, то, незважаючи на всі зусилля Головнокомандуючого по її українізації, вона все ж таки відіграла ключову роль (разом з частинами XI армії) в наступних подіях на Правобережній Україні, наслідком якої став перелом ситуації на користь більшовиків. У січні частини цієї армії, які не визнавали Центральну Раду, взяли під контроль ряд вузлових ж/д станцій і міст Правобережжя і не дали можливості перекинути на допомогу Центральній Раді вірні їй війська в той момент, коли радянські війська наступали на Київ. Ті ж українські частини, які були направлені командуванням фронту раніше у розпорядження Центральної Ради, виявилися недієздатними і дезорганізованими, відмовилися воювати з радянськими військами.

Відносно ролі Д. Кудрі у демобілізації Південно-Західного фронту, то тут необхідно враховувати наступні обставини. Південно-Західний фронт вже восени 1917 року скоротився приблизно на 1 млн.

солдат і офіцерів у порівнянні з весною 1917 року за рахунок стихійної демобілізації і інших причин (наприклад, передачі VIII армії Румунському фронту). У грудні 1917 року радянський уряд після укладання перемир'я з Німеччиною розробив план демобілізації старої армії, у відповідності з яким у грудні 1917 – січні 1918 року були демобілізовані ряд призовних віків, що також значно скоротило число військовослужбовців Південно-Західного фронту. Наказ про демобілізацію фронту Д.Кудря видав після 27 січня 1918 року (за старим стилем), тобто після того, як в Брест-Литовську делегація Центральної Ради заключила сепаратний мир з центральними державами і голова уряду Центральної Ради В. О. Голубович видав відповідні розпорядження командуванню фронтом. Через дев'ять днів почалася окупація німецькими військами України і Південно-Західний фронт перестав існувати. Лише деякі частини, перетворені в загони Червоної Армії, намагалися чинити опір німецьким військам. Так закінчився військовий період діяльності Д. Кудрі.

Всі наступні події: німецька окупація, повернення з німцями в Київ Центральної Ради, її безславний кінець у квітні 1918 року і встановлення гетьманського режиму, тісно пов'язаного з окупаційною владою, привели до переоцінки Д.Кудрею його політичних поглядів і розриву з діячами Центральної Ради. Він зближається з партією боротьбистів – українських лівих есерів, яка виникла у травні 1918 року після розколу партії українських соціалістів-революціонерів. У 1919 році після встановлення у Києві Радянської влади Д.Кудря вступає до партії боротьбистів.

У 1920 році разом з іншими боротьбистами Д. Кудря увійшов до КП(б)У. З 1922 року по 1934 рік (до свого арешту) він жив і працював у Харкові: головою Українбанку, головою тресту Дніпроелектросількомбінатів (ДЕСК), директором УНДІМУ, директором ХІМЕСГ, управляючим сільськогосподарського банку (Соцзембанк).